

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ XIII

ДАРГАМЕР «ОБЛАСТЕН УПРАВИТЕЛ» – ЕДНА НОВОТКРИТА ПРАБЪЛГАРСКА ТИТЛА

Иван Иванов

В историята на политическите отношения между България и Византия са документирани два примера, когато са употребени неясни, но много показателни прабългарски титли.

Теофан Изповедник съобщава, че за сключване на примирие между българи и византийци през 774 г. от българска страна във Варна било изпратено едно лице, наречено *Βουλιαχὴ Τζιγὴ* «боила и чигат» (Рашев 2008, 273). Византийските източници превеждат прабългарската титла *чигот* като «меченосец». Известно е, че *чиготът* (от иранското *чиг* «нож») бил член на Върховния съвет на шесте велики боили¹. *Боила* също е титла, която е носена от най-приближените хора на владетеля. Сложният израз *боила и чигат*² обаче е неразшифрован, защото не е ясно как едно единствено лице може да носи две различни титли. Без съмнение този израз не съдържа лични имена, а титли.

В месец септември 812 г. архонт увиги Крум (803-814) праща делегация за мирни преговори в Константинопол за да бъде подновен мирният договор между България и Византия, сключен през 716 г. За тези преговори Теофан съобщава: «През тази година Крум, архонт на българите, повел отново преговори за мир чрез *Δαργαμῆρος* (т.е. чрез *даргамер*) с императора Михаил. Писал на императора и за решението си: «Ако не побързаш с мира, по твоя вина ще се отправя с войска срещу Месемврия. Императорът, като научил това, по внушение на лошите си съветници, не приел мира (Бешевлиев 1981, 99). Думата *даргамер* е неясна, но като правило повечето изследователи я приемат за антропоним, лично име на пратеника – Даргамер. В някои материали и учебници хипотетичното име Даргамер се преиначава на Драгомир, в други на Добромир и се приписва на някакъв славянски болярин с такова име³.

В действителност, най-важните дела в предхристиянска България – войни, преговори, присъединяване на нови територии и др. са ръководени от членовете на Съвета на великите боили, тогавашното правителство, най-вече от кавкана и ичирго-боилата и е немислимо лице извън кръга от най-доверените хора на владетеля да води преговори с най-големия враг на държавата. Според проф. Божидар Димитров във всички преписи на Теофан пише «даргамер», което било прабългарско име.

Като имаме пред вид примера с пратеника «боила и чигат», поясняващ протоколната практика на византийските хронисти, думата *даргамер* не би трябвало да означава име на пратеника, а титла на пратеника. На пръв поглед *даргамер* изглежда като напълно непозната и незасвидетелствана на друго място титла, но в същност това не е така. Даргамер може да се разглежда като двусъставна дума, с основа *дарга* и наставка *-мер*. Семантичната основа *дарга* е документирана като самостоятелна титла от среден ранг в средновековна България и при голям брой азиатски народи.

Фиг. 1. Татаро-монголски *darugha* (областен управител) на посещение в завоюван руски град по време на Златната орда.

Например, в голям брой старобългарски преводни произведения и техните по-късни преписи⁴ е открита титла във формите *дръгъ*, *дргъ*, *дергъ*, *дрougъ*, имаща значение «болярин, висш сановник, аристократ» (Славова 2011, 41-52). Според мене тези форми могат да се разглеждат като производни на основата *Даруа* (дарга) на посочената по-горе титла *Даруацпр*.

На второ място, семантичната основа *дарга* представлява форма на една широко известна в ранното и късно Средновековие титла сред много азиатски народи, както от индоевропейски произход (перси, източноиранци и тохари), така от и алтайски произход (монголци). В Татаро-монголската империя след Чингиз хан областните управители, натоварени със задачата да събират данъци и да управляват отделните области се наричали *darughā* (мн. число *darughach*) «началник, управител, governor» (Endicott-West 1989; 1986, 523-549). Тази титла произлиза от персийското *darougeh* (دروغ) «управител, началник» (Славова 2011, 41-52). При тюрките тази титла е непозната и вместо нея е използвана тюркската титла *basqaq* (*baskak*). В руските източници лицата, носещи монголската титла *darughā* винаги се обозначават с тюркския ѝ еквивалент *baskak*. В руските области на Златната орда даругачите просъществували до 1328 г., когато князът на Москва станал зет (*kürgen*) на монголския хан и придобил правото да събира данъците на всички руски княжества (Halperin 1987; Ostrowski 1998, 1304-1589). В 1921 г. благородническата титла *ноян* (*noyan*) в Монголия била заменена с *darga* (съвременен произношение на *darughā*), което значи «началник».

В Персия и в Империята на великите моголи *darughā* е титла на областен полицейски управител (представител на владетеля в областта, пристав, *sheriff*). Тази титла е употребявана до 20-ти век и е отменена от Британската империя. В бившите западноазиатски ханства на Златната орда думата *darughā* означава териториално подразделение: на башкирски *даруга*, татарски *даруга*, *даруға*. Даругата се управлявала от *даругачи darughachi* (Tatar Encyclopedia. 2002).

На основата на тези данни можем да предположим, че пратеникът на Крум е носел подобна титла – *дарга* (*даруга*), побългарена с наставката *-мер*. Най-вероятно българската титла *даргамер* също значи «областен управител». От текста на Теофан се изяснява, че поради ниския си сан даргамерът на Крум не е бил пратен да води преговори с императора (това би било нечувано унижение), а да предаде писмо с послание за мир.

Произходът на титлата *darughā* «управител на област, областен началник» е персийски и от Персия тя е добила широко разпростра-

нение към други народи. Хронологически тя се документира доста късно при монгоците (XII-ти век) и несравнимо по-рано при прабългарите (IX-ти век). Много важен е фактът, че при тюрките тази титла е непозната и вместо нея те използват тюркската титла *basqaq* (*baskak*), която пък е напълно непозната на прабългарите. Това може да е причината поради което прабългарската титла *darğa*(*мер*) да остане незабелязана от изследователите. Горните обстоятелства показват, че прабългарската титла не може да има монголски произход.

Освен персийската титла *darugha* (*darğa*), още една такава оригинална иранска титла е използвана от българите – *magom*, във формите *магут* при Омуртаг и *маготин* при Симеон (893-927) и Петър I. В «Слово о полку Игореве» и в руски преводи от гръцки се среща като «*могут, могутъный, могутъник, могутель, могутъць, могутъство*» на мястото на гръцкото *δυναστής* «благородник» и *μεγιστάνοι* «голедец». Титлата произхожда от Партия като *megistanes* и в неизменен вид е заимствана при византийци (*μεγιστάνοι*) и готи. При прабългарите титлата е запазила семантичния си корен, но е побългарена с наставката «-ин», която е суфикс, употребяван и до ден днешен, сравни *българин, болярин, стопанин, хайдутин, турчин* и мн. др.

Наличието при прабългарите на такива чисто персийски и партски титли като *darugha* – *darğa* и *megistanes* – *маготин* говори за познаване на персийската титулна практика от страна на прабългарите и нейното влияние върху управлението на езическата българска държава. Това което е особено при прабългарите е, че те са запазили само корените на двете ирански титли, като са добавили свои окончания към тези корени, сравни *darugha* – *darğaмер* (окончание «-мер») и *megistanes* – *маготин* (окончание «-ин»). Като имаме пред вид, че окончанието «-ин» е суфикс, то най-вероятно окончанието «-мер» е също суфикс. Подобен суфикс «-мер, мир», предположително означаващ «-мъж, човек»⁵ се среща при огромен брой прабългарски имена: Безмер, Маламер, Гуимер, Хумир, Ламир, Перимир, Памир, Семир, Сломер, Клономер, Тешимер, Тимер, Тичомир, Тотимер (Томер), Татимер, Кутумер, Зиткоимир, Хотемир и др.

Счита се, че след присъединяването на източните части на Авария около 805 г. Крум започва административна реформа като разделя държавата си на области, начело на които назначава областни управители. С това той изземва местната власт от ръцете на славянските племенни вождове и заличава границите между земите на отделните племена. Тази реформа добива завършен вид при Омуртаг,

на когото се налага със сила да я приложи върху няколко славянски племена в най-северозападните предели на държавата. Поради липсата на достатъчно сигурни данни обаче са изказани мнения, че тази реформа е започната не от Крум, а от Омуртаг. Това административно делене на България се запазва до падането ѝ под византийска власт, вероятно с малки промени в броя и границите на отделните области. От няколко източника е известно, че в по-късно време – при Борис, Симеон и Петър, названието на отделната област е било *комитат*, а това на областния управител – *комет* или *комит*⁶. Званието идва от латинската титла *comes* – (мн. ч. *comites*) «придружител», използвана в Римската империя, Византия, Франкската държава и от Първото Българско царство.

Документирането на титлата *даргамер* «областен управител» през 812 г. подкрепя твърдението, че административната реформа е започната от Крум непосредствено след като той е удвоил територията на своята държава. От това сведение следва, че първоначалното название на областните управители е било *даргамер* и едва по-късно то е заменено с *комет* – *комит*.

БЕЛЕЖКИ:

Абаев В. И. Доистория индоиранцев в свете арио-уральских языковых контактов. Этнические проблемы истории Центральной Азии в древности. – М. 1981.

Бешевлиев В. Прабългарски епиграфски паметници. В. Бешевлиев. 8. Триумфални надписи. Изд. на Отечествения фронт, София 1981.

Иванов И. Т. Върху значението на владетелските титли *kanasuvüüi* и *canisauci* при прабългари и авари. – Оттука започва България. Материали от Втората национална конференция по история, археология и културен туризъм. *Пътуване към България* – Шумен, 14 – 16 май, 2010 г. 2011.

Рашев Р. Българската езическа култура VII – IX век. София, 2008, 273.

Славова Татяна. Владетел и администрация в Ранносредновековна България. Филологически аспекти. Издателство ПАМ Пъблишинг Къмпани ООД. София. 2011.

Endicott-West Elizabeth. Imperial Governance in Yuan Times. Harvard Journal of Asiatic Studies. 1986, 46(2), pp. 523-549.

Endicott-West Elizabeth. Mongolian Rule in China. Local Administration in the Yuan Dynasty. Cambridge: Harvard University Press, 1989.

Halperin Charles J., *Russia and the Golden Horde: The Mongol Impact on Medieval Russian History* (Bloomington: Indiana University Press, 1987).

Ostrowski Donald. *Muscovy and the Mongols: Cross-Cultural Influences on the Steppe Frontier*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Tatar Encyclopedia. Kazan: Tatarstan Republic Academy of Sciences. Institution of the Tatar Encyclopaedia. 2002

ПРИМЕЧАНИЯ

¹Съветът (правителството) е включвал шестима министри: кавкана, ичиргу боилата, кана боила колобъра, миника (имника), боила-и чигота и маготина (или корона).

²Съгласно правилата на иранския изафет *боила и чигат* е сложна титла със значение «меченосец боила».

³На това хипотетично и недоказано «болярско име Драгомир» е наречено едно село в Пловдивска област, община Съединение. През 1934 г. правителството на Кимон Георгиев води преговори с турското правителство, които завършват катастрофално. Турците заявяват: «Вие коя държава представявате, 90% от топонимията на вашата държава е турска⁴! Българската делегация се връща в София и извършва масово побългаряване на османотурската топонимика в България. Тъй като имената на старобългарските владетели се оказали недостатъчен брой, в бързината прекръщават тогавашното село Яхларе на хипотетичния Драгомир – пратеника на Крум.

⁴Тук се включват: старобългарските преводи на «Хрониката на Георги Синкел» и нейните староруски преписи от XII – XVI в.; руски препис на «Петокнижието» от XV в.; староруски преписи на «Книга на дванадесетте малки пророци, с тълкуванията на Теодор Кирски» и «Книга на пророк Йона», чийто първопроизход е свързан с Преславската книжовна школа. Също и Рашки препис на «Мъчението на Климент, папа Римски» от XIV в.; «Изход», описващ преминаването на евреите през Червено море; както и среднобългарските Григоровичев, Захарински и Лобковски паримейници. Във всички източници и форми, титлата има значение «болярин, велможа, властел».

⁵Най-вероятно, при прабългарите наставката «-мер» има индоирански произход и означава «човек, мъж». В древноирански и древноиндийски *ma-rua, авестийски *maīrua*, древноперсийски *maīka* «мъж, юноша, войник, човек, поданик» (Абаев 1981). При древните индоиранци е съществувал слой от привилегирани воители, наречени *марианни* «знатни», чието название идва от посочената индоиранската дума *mar* «мъж, човек». В съвременния кюрдски *mêg* «мъж, съпруг, човек». От староирански (скитски, сарматски) думата *maγ* «човек» е заимствана и в някои уралски и кавказки езици: мари *maγij*

«човек», «представител на народа мари»; чеченски мајг, māgi, māg «мъж», в езика на сваните (малка грузинска народност) *mare* «мъж». Сходна на индоиранската дума *mar* «мъж, юноша, човек» е и древната общоиранска дума *mar* «човек, мъж». Прабългарската наставка «-мер, мир» със значение «човек, мъж» съвпада по роля и значение с германската наставка «-man», виж германските имена Seaman, Goldman, Lightman, Altman, Bauman, Bergman, Freeman, Ellman, Feldman, Fishman, Freundman, Friedman, Hartman, Hoffman, Kaufman, Kalman, Zimmerman и т.н.

⁶Това название е запазено в съвременната българска администрация като *кмет*.